

„VASÉRCBŐL ÖNTÖK VASPARIPÁT”^{*}

Gál László
(1902-1975)

DOMOKOS MÁTYÁS

Azt hiszem, meg a határainkon túli magyar irodalmak hazai törzsközönségéből is csak kevesen hallották a vajdasági Gál László nevét, s legfeljebb maroknyira tehető azoknak a száma, akik olvasták is egyik-másik versét vagy verseskönyvét. Gál László ugyanis elsősorban költő volt, bár a két világháború közötti években egy satirikus lapot is szerkesztett és kiadott Szabadkán, a *Grimaszt*, s az ötvenes-hatvanas években is népszerű humoristaként szerepelt a vajdasági magyar nyelvű sajtóban. Irodalomtörténet-írásunk azonban a költő alakját és munkásságát jegyzi; azét a költőt, aki saját nemzedéke életérzésének és sorsszerűen megélt történelmi problematikájának adott verseiben hangot – kezdetben egy kicsit a csodált mester, Ady Endre „hangján”, és valamiképpen Szép Ernő rafinált egyszerűségének az effektusait megáhítva, később pedig, költészete utolsó korszakában, valamilyen egyetemes rezignáció eszköztelen egyszerűségével kifejezve életútjának, küzdelmeinek és ábrándjainak, továbbá egész költői helyzetének nemes keserűséggel átítatott hiábavalóságát.

Életművén, versei szövegén átsejlenek egy korán széthullott család magánnya és egyedüllétre kárhozottatott kisebbik fiának meghatározó életrajzi motívumai: a kovilji gyerekkor, ahol apja regálebérlő volt, s korán meghalt, minekutána a család felkerült Pestre. De hadd idézzem a zuhanás állapotrajzát magától Gál Lászlótól, évtizedekkel később, egy jugoszláv tengerjáró fedélzetén Ausztria felé, édesanyja és bátyja meglátogatása érdekében hajózva papírra vetette mindezt: „Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szűk, szürke, piszkos utcácska a szép Budapesten. (Közbevetőleg: a Peterdy utcáról van szó. – D. M.) A szűk, szürke, piszkos utcácskában egy megkopott csúf bérház és a bérház földszintjén, egyszobakonyhás lakásban édegett egy világszép özvegyasszony két fiával... A világszép özvegyasszony – ez már így van a mesékben – nagyon szegény

* Elhangzott a Kossuth rádióban

özvegyasszony volt. Könyveket árult volna, ha vették volna, aztán egy kis ejcsarnok, később egy fiókcukrászda vezetője volt. Valahogy nem sok tejet ittak, nem sok cukrászsüteményt ettek az emberek akkoriban. Sok minden örtént azután. Például: az első világháború. És férjhez ment az özvegyasszony, és katona lett a szorgalmasabbik fiúból és rossz verseket írt. Tehetségesebbik. Így, hárman, utoljára abban a szoba-konyhás lakásban voltunk együtt. Néha találkoztunk még. A bátyámmal 1921-ben, Rómában, feleségemmel 1948-ban Novi Sadon. Látogatóban járt nálam akkor.” – Szóval a „magánügy”-nek nevezett jegyzettel párhuzamosan vetette papírra a Dél-kínai-tengeren hajózva a következő népdalszerű életlejtárt Gál László:

*ispilángi rózsa
becsaptál
kifordultam befordultam
mégsem leltem szép leányra
szép leányra szép országra
boldog népre
nem játék ez ispiláng*

*ispilángi rózsa
becsaplak
kifordulok befordulok
most nap vagyok most hol vagyok
bánom is én hogy hol vagyok
kínai nagy vízen vagyok
ez a játék ispiláng*

*ispilángi rózsa
csalódtunk
kifordultunk befordultunk
itt sem voltunk hol sem voltunk
csak kuckóban kucorogtunk
se hitünk már se zsoldunk már
ez az élet ispiláng*

(Ispiláng)

Áttetszően tiszta versbeszéde nem hagy kétséget olvasójában afelől, hogy a költészet emocionális forrása és hangszekrénye a nemzedéki élmény és hovatarozás, amelyről így vall Gál László a két háború közt írt egyik versében „Én a háborús generáció vagyok: / apátlan. // Én kilencszázkettes vagyok.” - Nos, emlékezzünk csak arra, hogy éppen Gál László egyik „kilencszázkettes” évtársa, Illyés Gyula nevezte regénye címével is „Beatrice apródjainak” azokat a nemzedéktársait, akik életkorilag legfogékonyabb éveiket – eszmékre és hitekre szomjas aggyal és lélekkel – a világháború „nyáréjszakájában” töltötték el, miközben apáik a frontokon véreztek, s Adyval szólva, „a nagy szétszóródás” pillanatában a „vörös jelek”, a forradalmak istennőjénél szolgálatába szegődve találták meg a kamaszlélekhez illő és méltó világmegváltó feladatot. Gál Lászlót, a családi zuhanásélmény s annak társadalmi következményei mellett veleszületett lelkialkata, érzelmi képlete sorozta Beatrice apródjainak kicsiny seregébe: „egy bolondos, / furcsákat álmodó kamasz: / – ahogyan önmagát jellemezte *Olyan ez a világ* című versében - mindig hisz és mindig elsőpri hitét / ez a tavasz vagy egy másik tavasz.”

Lelki nyugtalanságának politikai következményei magyarázzák hányatott életének további állomásait: a római éveket a forradalmak után, majd a visszatérést a Vajdaságba, Szabadkára, ahol – mint Bori Imre találóan megállapítja – megírja a jugoszláviai magyar költészet egyik alapversét: az örök magyar alföldi „Porváros”, vagy ha tetszik, „Sárszeg” ólmos atmoszféráját, a dermesztő nem-lét világát. S egy másik versben az itt élő emberrel életének örök reménytelenségére kárhoztatott metaforáját:

Semmi.

*Ebben a városban csöndesen szólna
a dán királyfi:
nem lenni...*

(Subotica; részlet)

Ezek a versek és mögöttes életrajzi tartalmaik igazolják Bányai János Gál László költészetével kapcsolatos összefoglalását, amelynek „alapfogalmi hit, forradalom, ember, alapvető színe: a piros, verseinek formája: dalszerű egyszerűség”. S ugyanígy Utasi Csabának az Új Symposionban tett megállapítását, mely szerint „Gál László versvilága szinte kezdettől fogva rendkívül szoros, közvetlen kapcsolatban áll a társadalmi valósággal elsősorban annak jeleként, hogy a verset sohasem pusztán intellektuális játéknak, a »beavatottak« szellemi táplálékának fogta fel, hanem az emberért vívott küzdelem teljesebb formájának, még akkor is, amikor már a költői szó hatalmába vetett hite végkép szétforgácsolódott”.

A hitnek ez az állandó árapálya, amelyet a történelem 20. századi menetével motívál és determinál, s amely melleleg úgyszintén Ady egyik alap

nondanivalójával, a „hinni hitetlenül” drámájával tart nem is távoli okonságot, Gál László „dalszerűen egyszerű” költészetének is uralkodó lírai elektrokardiogramja: a húszas évek elejétől a hetvenes évek közepéig, a kezdetektől a halálig a „teljes, rajongó hit” és a „roncsoló hitlenség” közt zikrázik ihlete. Így hisz hitetlenül – önáltatás és művi vakság nélkül – az ember megváltásának a reményében, és a megcsalt remény keserűségével nindennek a visszájára fordulását is kifejezi.

S a hatvanas évek végéfele ennek az érzelmi dialektikának, amely nemcsak egy „fájvirág” költői lelkiállapot, hanem súlyos történelmi tanulságokkal összefonódó élettapasztalat, a „fekete” szintézise is megszületik a Szó a zélben című kötet egyik versében:

*se menny se pokol
isten se isten itt
nem binni szörnyű hit
se menny se pokol*

*se út se ösvény
zsákutca van csak itt
nem binni szörnyű hit
se út se ösvény*

*se hang se betű
fekete csönd van itt
nem binni szörnyű hit
se hang se betű*

(Nem hinni; részlet)

De Gál László ars poeticáiban is nyomon követhetjük ennek a nagy érzelmi feszültségek és szélsőségek között hányódó árapály-hullámművészetnek a ikröződését. Így például, amikor a negyvenes évek végéfele mézesheteit éli „traktoros-plakátos” költészettel, ami „a szív naiv kalandja” volt – Utasi saba szerint – Gál László lírájában, a Kassák húszas évekbeli kötetszerkesztő ljárására és expreszszionista-futurista törekvéseire emlékeztetően csupán ázmokkal címezett kötetében, az 57 vers egyik darabjában így énekelt a költői zó mindenható erejéről: „Utakat dalolok szürke betonból / s vasércből öntök isparipát / acélgerendát ócska lomból / s vígan pipálok gyárkéménypipát”. S lig két évtizeddel később megszületik a Költő című vers keserű summázata. leg hogy milyen sors vár a szavak kovácsára a történelem viharjaiban.

Az aktivista hit szétfoszlása váltja ki Gál Lászlóból a legmélyebb, s illapíthatatlan keserűséget, aminek a tragikumát éppen az súlyosbítja, hogy

míg korábban az autentikus életre, a teljes életre s benne a teljes ember személyiségre irányuló hitét tápláló remények – a magyar Tanácsköztársaság a spanyol polgárháború stb., tulajdonképpen megvalósulatlanul elillantak a második világháború után megvalósult szocializmus keretei, amelyek köz Gál László rövid ideig csakugyan „egy bolondos, furcsákat álmodó kamasz hitével élt, éppen a megvalósulásával roncsolta szét a kamaszkor megőrzött álmait. Jegyzőfüzetében fennmaradt a következő három sor: „Vörös hajna bevártalak téged / s fölöttem elszaladt a színtelen élet / megjöttél de én megvakultam”.

Gál László nem rejtette véka alá kiábrándulását, s nemcsak líráva fátyolozva beszélt erről, amelynek még a legnyersebb, legszókimondóbi változatába is kerül a líra természetéből következően valamilyen általánosító oldószet. Bár amit az *Élet* című versének kezdő és zárósoraiban erről mond Gál László, akit Végel László szerint „csapongó hasonlattal a szocialista lír Szent Ágostonának nevezhetnénk”, brutálisan vonja meg annak az életnek mérlegét, amelyet éppen a jobbra, nemesebbire született ember utópiájának a hite tett hiábavalóvá, s akire oly félelmetesen illik József Attil utolsó versének két sora: „Bolondot játszottak velem / s már halálom i hasztalan.”

Mindez Gál Lászlónál így fogalmazódik meg: „elkötelezett szép életem / elkövetkezett csúf életemet / be keserű is keseregni”, majd a vers zár soraiban: „s elkövetkezett csúf életemmel / egyre siratom / elkötelezett szé életemet”.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján, amikor először nyílt lehetőség arra hogy a Vajdaságban élő magyar írók hivatalosan részt vehessenek könyvhéten, személyesen is megismerhettem Gál Lászlót, aki munkahelyen a Szépirodalmi Könyvkiadó vendége volt, s pár napon át, depressziój szüneteiben, kalauzoltam a városban, amely fél évszázaddal korábba kamaszkorának és kamaszálmainak a színtere volt, s egy alkalommal, amikor az utat a Magyar Rádió felé lerövidítendő, a Múzeum körútról lekanyarodv átvágtunk az egyetem épülettömbjén, a Gólyavár előtt egy pillanatra megto pant, s így szólt hozzám: – Pont ötven évvel ezelőtt, s lehet, hogy pont eze a napon hallgattam itt Kun Béla beszédét. – Nyilván azt a beszédet, amelybe kirohant Kassák ellen! – válaszoltam. Erre rám csodálkozott, hogy én e tudom, s ez a kicsi, mérges költő, mintha egy közös titok beavatottjai volnán kezdte elmagyarázni nekem mindenben való kívülállásának kívülrekedésének – a történetét; a megcsalt jóhiszeműség tragikomédiájá Öregesen zsémbelődve beszélt egy takart seb anatómiájáról, amely az élet követelte, s megajándékozott utolsó két verseskönyvével, mint amelyekbe megtalálható a végső magyarázat. – Többet nem láttam. Hosszú betegeskedés után 1975-ben meghalt. Évekkel később olvastam valahol, hogy noteszének

utolsó bejegyzése, három sorba tördelve, a következő volt: „ember akartam lenni / senki / semmi”. – Dodonai vallomás, mert egyszerre tűnhet minimális, illetőleg a legnagyobbra törő életprogramnak. Aszerint, hogy honnan nézzük.

